

A szovjet megszállás és következményei Szentesen a levéltári források tükrében

Szabó Dániel

Kosztai József Múzeum, Szentes — történész, muzeológus

Bevezetés

Tanulmányomban a második világháború végi Szentes mindennapjairól, a front átvonulásáról, a szovjet megszállásról, valamint annak a városban és hozzá csatlakozó külterületein elkövetett atrocitásokról adok áttekintést egészen az 1944-es év végéig, mivel ekkortól kezd el az élet lassan normalizálódni. A városi hivatalok mellett a pártok és szakszervezetek is újjáalakultak. Írásomat a jövőben további levéltári kutatásokkal egészítem ki.¹

Szentes város Csongrád-Csanád vármegye északi részén található. A város fontos folyói a Tisza és a Körösből eredő Kurca, mely kettévágja a települést. Első okleveles említésére 1332-ben Scenthus (Szentüs) formában került sor. Szentes 1836-ig földesúri joghatóság alatt álló mezőváros volt, majd 1848-ban elnyerte a rendezett tanácsú város státust. Csongrád vármegye központja 1883–1950 között.²

A háború vége és a front átvonulása

A második világháború végéig és a 2. Ukrán Front közeledtéig nem érték nagy háborús károk a várost. A bombázó kötelékek 1944 júniusától egyre gyakrabban jelentek meg, és húztak el Szentes légtérén keresztül, de bombázására nem került sor, mivel nem volt a fő célpontok között a település.³ A 2. Ukrán Front csapatai a trianoni országhatárt 1944. szeptember 23-án Battonya térségében érték el.⁴ A sík alföldi tájon a rosszul felszerelt⁵ és hiányos magyar és német csapatokkal szemben gyorsan haladtak. A magyar közigazgatás, érzékelve a szovjet hadse-

¹ A tanulmány egy része már korábban megjelent a szentesi Kosztai József Múzeum *Bonus Nuntium* című online folyóiratában. Az elmúlt évek során a levéltári kutatások alkalmával újabb forrásokra bukkantam főként a szovjetek és román katonák által a szentesi és Szentes környéki lakosság ellen elkövetett atrocitásairól. A most ismertetett cikk a korábbi tanulmányom átdolgozott, kibővített és új levéltári forrásokkal kiegészített változata. A szövegben jelzem a közeljövőben szükséges további levéltári kutatásokat is. SZABÓ 2019: 39–56.

² LABÁDI 2000: 99–199.

³ Erről az időszakról bővebben lásd: PUSZTAI 2004: 59–79.

⁴ SZÁMVÉBER 2007: 25.

⁵ Már a Makó környéki harcoknál is hiányos fegyverzetet vetettek be a magyar honvédséget. A csapatok csak kézfegyverekkel voltak ellátva a Vörös Hadsereggel szemben. HALMÁGYI 1989: 38.

reg közeledtét, elrendelte a főzőüstök és üstházak lefoglalását a katonaság részére,⁶ valamint megparancsolta az állatállomány áthajtását a Tisza jobb partjára.⁷ Ezeken az intézkedéseken kívül azonban nem történt nagyobb arányú felkészülés. Szeptember 25-én a közép-tiszai hadművelleti terület kormánybiztosa és egyben Csongrád vármegye főispánja, dr. Molnár Imre⁸ még megtorló intézkedések bevezetését javasolta az állomáshelyüket elhagyó tisztségviselők ellen.⁹ Ezt a döntést később annyiban változtatták meg, hogy nem akadályozták meg, de nem is támogatták a lakosságot a menekülésben.¹⁰ A front közeledtével a tisztségviselők nagy része és a polgármester is elhagyta Szentest.¹¹ A városi pénztárat is elszállították a harcok kezdete előtt.¹²

A Vörös Hadsereg 1944. október 5–6-án éjjel áttörte a német és magyar védelmi vonalakat, és két nap alatt elérték Szentest külterületét.¹³ Október 6-án éjjel Szentest ellen bombázást hajtott végre a 2. Ukrán Front 5. légi hadserege 2 db PO-2-es kétfedele repülőgéppel.¹⁴ A cél-

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára, Szentesi Fiókleveletár HU-MNL-CsCsVML-SZL V.177, Polgármesteri Iratok 2707/1944.

⁷ Az állatállomány áthajtásáról: HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2807/1944.

⁸ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

⁹ Dr. Molnár Imrét a minisztertanácsi jegyzőkönyvek alapján 1944. szeptember 13-án nevezték ki erre a poszt-ra. Elődje dr. Csitáry Emil nyugalmazott főispán volt. A jegyzőkönyvet bővebben lásd: <http://adatbazisokonline.hu/hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59954> (Letöltés időpontja: 2019. 02. 15.)

¹⁰ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2730/3/1944.

¹¹ A második világháború végén Kanász Nagy Sándor töltötte be ezt a tisztséget. Az elmenekülők számát 250 fő körülire becsülte Schneider Miklós. SCHNEIDER 1964: 7. Egy 1944. november 24-én készült polgármesteri irat tételeken felsorolja, mely főbb tisztséget betöltő személyek hagyták el a várost a megszállást követően. Itt összesen 16 főt neveztek meg. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2981/1944. Egy 1945. július 26-ai Központi Statisztikai Hivatalnak küldött jelentésben a városból elment és elmenekült személyek számát 4 ezer főben határozták meg, melyből a leadás napjáig 1500 fő nem tért haza. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2201/1945.

¹² Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Tánczos Rolandnak, a Szentesi Levéltár igazgatójának, hogy erre a forrásra felhívta a figyelmemet. A dokumentum egy tényleírás, mely 1945. szeptember 1-jén született. Ebből kiderült, hogy az akkori polgármester, dr. Kanász Nagy Sándor utasítására 1944. október 7-én 6 órakor a város pénztárat elszállították. A pénzt faládba zárva Szabó Imre pénztárnok őrizete alatt vitték egészen október 11-ig. Ekkor a csoport elért a Vérmezőig, majd innen a Százhalombatta községhez tartozó Pannónia majorba érkezett Piti Péter gazdasági tanácsnok vezetésével. A csoport Veszprémbe akart eljutni, de a front közeledése miatt csak a Halápi majorig jutottak. (Ma az Érdhez tartozó Simonpuszta. A major történeti elnevezéseiről bővebben lásd: DARÓCZI 1987: 48. A major térképét lásd: DARÓCZI 1987: 46.) Itt december 6-án a délutáni órákban nedves törőlközőkbe csavarva egy zárható vasajtó mögött elrejtették a 255 ezer pengőnyi készpénzt és más meg nem nevezett értékeket. A szovjet csapatok december 7-én érték el a majorot. A közelben harci cselekmények folytak, emiatt december 8-án a civileknek el kellett hagyniuk a területet, ahova többet nem is tértek vissza. A pénz további hollétéről nincs adat. Nagy valószínűség szerint a háborút követő zűrzavarban vesztett el. 1945. május 23-án egy küldöttség Szentestől még elindult az elrejtett pénzért, de mire elérték a majorba, az épületet már teljesen kiürítették. HU-MNL-CsCsVML-SZL III. 2 (a Kálmán család iratai. A szentesi tisztségviselők menekülése, a város kiürítése). Az elszállított pénz mennyiségét Takács Edit 900 ezer pengőre becsülte. A pénztár útját a Csongrád-Kiskunfélegyháza–Kecskemét–Budapest útvonalban határozta meg. A csoport Szekszárdig akarta elvinni a pénzt, de ezt a front gyors közeledte miatt megghiúsult. TAKÁCS 1984: 157. A pénz útjáról egy 1945. január 2-ai testületi jegyzőkönyv is beszámolt. Itt összesen 800 ezer pengő értékről írtak. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 1/1945. Egy későbbi, 1946. augusztus 14-én született kimutatást is készült a város vagyonának nyugatra szállításáról. Ebben 734.091 pengőnyi elvitt pénzvagyont és egyéb tárgyakat, többek között 12 db lovat a felszerelésükkel együtt, kisebb szerszámokat és légvédelmi felszereléseket menekítettek ki a városból. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 3026/1946.

¹³ Ekkor bontakozott ki az alföldi páncélos csata nagyváradi szakasza. Erről az időszakról bővebben lásd: SZÁM-VÉBER 2007: 67–78.

¹⁴ Polikarpov 2 többcélú, kétfedele szovjet repülőgép, melyet 1928-tól az 1950-es évek közepéig gyártottak. Tömege 770 kg, csúcsebessége 150 km/h volt. A háború előtt iskolagép, a háború alatt futár, sebesültszállító valamint éjszakai könnyűbombázó feladatokat is ellátott. A szovjet hadseregben a németek által csak „éjjeli boszorkáknak” nevezett női alakulatok is ezzel a típussal repültek. A típusról bővebben lásd: <https://www.>

pont a MÁV motorgarázsa és a vasútállomás volt, mivel ennek bombázásával megbénítható a város közlekedése. A bombák azonban célt tévesztettek, és a közeli lakóházakra zuhantak.¹⁵ A szovjet csapatok 2. Ukrán Fronthoz tartozó egységeit Govorunenok¹⁶ tábornok vezette.¹⁷ A védelmet Tomka Emil¹⁸ őrnagy 2/1 huszárhadosztálya, valamint Idrányi Ferenc¹⁹ alezredes 2/2 huszárhadosztálya látta el a város körül.²⁰ Tomka Emil naplójából tudjuk, hogy a harcok Szentes körül²¹ és a városban jóval nagyobb méretűek voltak, mint amit az eddigi helytörténeti szakirodalomban megjelentettek.²²

Szentes külterületét október 8-án érték el a szovjet csapatok, a reggeli órákban. Több oldalról indították meg a támadásaikat. A berekháti vasútállomás környékén a magyar csapatok 6 db T-34-es²³ löttek ki, eközben a folyamatos szovjet támadások során páncéltörő ágyúikat és nehézfegyverzetüket a huszárok mind elvesztették. Ezután a városközpont felé hátráltak. A 2. század szintén kilőtt 4 db harckocsit. Tomka Emil leírta, miután elvesztették az összes páncéltörő fegyverzetüket, megkapták a parancsot a visszavonulásra utcai harccal.²⁴ A visszavonulás gyorsan és kaotikusan zajlott le. Ez a következőképpen írta le naplójában:

„Az északról előretörő ellenség lövedékei és aknaszilánkjai jégeső módjára pattogtak az aszfalton és a háztetőkön és mindez azt eredményezte, hogy a küzdők legnagyobb része ész nélkül futott a vezetékllovak után a Tisza-part felé. [...] Alig haladtunk 100 m-t, befordult egy T-34-es, megállt a hídnál és végiglőtte az utat.”²⁵

Az este folyamán a szűk hídfőben még két T-34-es löttek ki páncélöklővel a honvédek, majd a hídfőt elkezdték kiüríteni.

masodikvh.hu/haditechnika/repulogepek/szovjet-repulogepek/1932-polikarpov-po-2-futarfelderitgep (Letöltés időpontja: 2024. 07. 18.) A repülőgépről lásd: 3. kép.

¹⁵ 1944. október 6-a és 9-e között Pusztai János összesítése szerint összesen 9 fő polgári áldozata volt a repülőgép-támadásoknak Szentesen. A bombázás részleteiről bővebben lásd: PUSZTAI 2004: 14.

¹⁶ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

¹⁷ FODOR 2010, 247.

¹⁸ Tomka Emil Kis Ernő aradi vértanú dédunokája. NÉMETH 2001: 23.

¹⁹ Életrajzát lásd. NÉMETH 2001: 89.

²⁰ A Szentes körüli hadműveletekről készült rajz megjelent: NÉMETH 2001: 88, valamint lásd: 2. kép.

²¹ A város határában kialakított védvonalak nagyságáról egy 1946. január 10-ei polgármesteri jelentésből kaphatunk némi képet. Ekkor az újjáépítési miniszternek írt a városvezető, hogy a város határában még ekkor is maradt 10.121 folyóméternyi tankárok, valamint ágyúállások is. A számításuk szerint ez 60 684 m³-nyi földmunkával jár. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 271/1946.

²² „A város északi részén, a Nagygörgös és a Borza utca környékén utcai harcok fejlődtek ki. A szovjet tüzéség a várost a Vásárhelyi utcáról lötte.” BALÁZS 1986: 212. „1944. október 7-én estére Szentes népe számottevő katonai védelem nélkül maradt, ami megkönnyítette ugyan az oroszok számára a város elfoglalását, de egyben biztosította a front gyors átvonulását, megmentette a várost a harcok okozta közvetlen károktól.” TAKÁCS 2000: 229.

²³ A szovjetek által használt közepes harckocsinak a háború során több variánsa is készült. Tömege 26,5 tonna, páncélzata 47 mm, sebessége pedig 53 km/h volt. Hosszú ideig maradt hadrendben. A T-34/85-ös variáns az 1956-os forradalom leverésekor is megjelent Budapest utcáin. Utolsó harci tevékenysége az 1990-es délszláv háborúhoz köthető. Bővebben lásd: <https://www.masodikvh.hu/haditechnika/pancelosok/harckocsik/szovjet-harckocsik/2300-t-34-sorozat> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 20.) Lásd: 4. kép.

²⁴ NÉMETH 2001: 90–91.

²⁵ NÉMETH 2001: 92.

„Ez sem ment ellenben simán, mert a 6. század fele még a túlparton tartózkodott, mikor a hidat utásaink felrobbantották.”²⁶

A leszakadt 6. század huszárjai az éjszaka folyamán csónakokkal keltek át a túlpartra.²⁷ Az itt harcoló szovjet katonák visszaemlékezéseiből²⁸ is kiderült, hogy Szentes környékén és a városban is történtek fegyveres összecsapások. Vszevolod Golubkov²⁹ visszaemlékezésében a következőt írta:

„Resetnyikov és Tolsztüh rövid tanácskozás során azt a megoldást választották, hogy a páncélosok és az önjárók lövegeiből rövid ideig tartó tüzérségi előkészítést végzünk és az aknavetők ösztüze után behatolunk a városba, ott utcai harcokba bocsátkozva észak-nyugat felé távozunk a város határába és tovább megyünk a Tiszához átkelőhelyet foglalni.”³⁰

A frontvonal fokozatosan egyre távolodott Szentes térségétől.

A szovjet megszálló hadsereg első intézkedései

A front átvonulását követően a közigazgatás és a karhatalom hiánya miatt kaotikus állapotok uralkodtak a városban egy-két napon keresztül. Erről egy 1944. december eleji dokumentumból lehet érzékletes képet kapni. Kecskemét városának polgármestere³¹ szentesi kollégájának³² egy több kérdésből összeállított listát küldött, hogy megosszák egymással a megszállás okozta tapasztalataikat. A legelső kérdés a Vörös Hadsereg bevonulásával és annak körülményeivel volt kapcsolatos. A szentesi polgármester a válasza elején ismertette, hogyan omlott össze a front, és hogyan érkeztek meg a megszálló erők Szentesre. Erről így írt:

„Megérkezvén mivel a város és vármegye vezetősége elmenekült az orosz hadsereg a csőcselékkel együtt fosztogatni kezdett s így tartott a dolog 2 napig, amikor is az akkori orosz

²⁶ NÉMETH 2001: 94. A tiszai vashíd németek illetve magyarok általi felrobbantásával kapcsolatban több teória is született. Erről bővebben lásd: FODOR 2010: 249–250.

²⁷ NÉMETH 2001: 94.

²⁸ A Szentesi Levéltár Kézirattárában két katona 1984-es visszaemlékezésére találtam. Egyikük, Vszevolod Filippovics Golubkov életrajzát lásd később, valamint Ervand Szaribekovics Akopján. Utóbbi katona személyéről életrajzi adat nem lelhető fel. Emellett a visszaemlékezésekben feltűnik még Vaszilij Pavlovics Tolsztüh hadnagy és Antonyina Tyerentyevna Muszatjenkó ápolónő, akiknek személyéről életrajzi adatot nem találtam.

²⁹ Vszevolod Filippovics Golubkov. 1925-ben született Kijevben. 1942-ben fejezte be középiskoláját Balasovban. A hadseregbe 1943-ban hívták be. Önjáró tüzérségi tanfolyamra küldték. Az év végén a 2. Ukrán Front 18. harcokosi hadtest, 5. gárda páncélos hadseregének 1438. önjáró tüzérségi ezredébe került. Szentesen sebesült meg, mellyel véget ért számára a háború. A Szentes körüli harcokért megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetését. 1946–1951-ig egy nem megnevezett egyetemet végzett el. Zaporozsijében és a Krímben főmérnökként dolgozott 1981-es nyugdíjazásáig. HU-MNL-CsCsVML-SZL Kézirattár F/3 doboz. Szentes felszabadítói.

³⁰ A szövegrészletben megemlített Resetnyikov személyéről életrajzi adat nem lelhető fel. HU-MNL-CsCsVML-SZL Kézirattár F/3 doboz.

³¹ Kecskemét polgármestere ekkor Várady József volt. Életrajzáról bővebben lásd PÉTERNÉ FEHÉR 1996: 35.

³² Szentes város polgármestere ekkor dr. Négyesi Imre volt.

parancsnok kérésére és utasítására a város vezetését átvettem. A fosztogatásból rengeteg kár származott. Ló alig van a határban. Ruhaneműje úgyszólván senkinek sincs.”³³

A városon belül a harci cselekmények következtében 50 ingatlanban, iskolaépületekben, valamint több ipartelepben esett kár.³⁴

A Vörös Hadsereg hamar hozzákezdett a városi közigazgatás helyreállításához. A városházán 1944. október 10-én kinevezték az új polgármestert, Négyesi Imrét,³⁵ aki megkezdte a városi intézmények újjászervezését, mely folyamat egészen november közepéig tartott.³⁶ Ezzel párhuzamosan a szovjet hadsereg 1. számú parancsa elrendelte, hogy a hatóságok, hivatalok, kereskedelmi és iparvállalatok folytassák működésüket, nyissák meg a kórházakat, az iskolákat, a templomokban zavartalanul tartsák meg az istentiszteleteket.³⁷ Az egyházi hitélet újraindult. Egyedül Fejes Sándor, a katolikus pap maradt a városban. A háború utáni első istentiszteletre Szentesen 1944. október 11-én került sor.³⁸

A hadsereg ellátásának igényeit is hamar ismertették. A Szentesen állomásozó katonai parancsnokság a város felé 1944. október 16-án benyújtotta a „felszabadítók” szükségleteinek listáját.³⁹ A polgármester hirdetményt tett közzé, miszerint a felesleges ruhákat szolgáltatssa be a lakosság, és adja le a városházán az Ügyészi Hivatal gyűjtőhelyén. A csizmák esetében a lakosság csak egy pár lábbelit, az ingekből és kapcákból 1-2 darabot tarthatott meg. A polgármester azt is jelezte, hogy

„amennyiben a fentiek értelmében a beszolgáltatást nem eszközölnék, úgy az orosz katonai parancsnokság karhatalommal fogja a fenti ruházati cikkeket házanként összeszedni.”⁴⁰

1944. október 23-án egy újabb hirdetményben hívta fel a polgármester a fényképezőgépek beadására a lakosság figyelmét, valamint azokat a lakosokat is felszólította, akik nem szolgáltatták be lábbelijüket, azt haladéktalanul tegyék meg,

„mert mulasztásukból igen nagy kellemetlenségek származhatnak.”⁴¹

³³ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2947/1944.

³⁴ A város által a Központi Statisztikai Hivatalnak 1945. július 26-án leadott jelentésben 50 db épület esetében 25%-os sérülési arányt írtak be. Ezek mellett az iskolai épületekben is, mind az alapfokú, mind a középfokú intézmények épületeiben esett károkat 10%-ot írtak be. Az ipari épületeknél a Zsoldos Rt. több épületét írták le. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2201/1945.

³⁵ Életrajzát bővebben lásd: LABÁDI 2005: 2, portréját lásd: 5. kép.

³⁶ A szervezés folyamatáról egy 1944. november 24-ei polgármesteri irat számolt be. Ekkor a Katonaügyi Nyilvántartás, a Birtoknyilvántartó Hivatal és a Városi Számvevőség még nem működtek. A polgármester látta el ezen felül a főjegyzői, az anyakönyvi és a szegényügyi ügyek egy részét is. A helyettes polgármester, Molnár Kálmán (személyéről életrajzi adat nem lelhető fel), nyugállományból tért vissza, és az árvaszéki és anyakönyvi ügyekben segítette a polgármester munkáját. A főbb tisztviselői állások jelentős részét ekkor szintén a nyugállományból visszarendelt emberekkel töltötték fel. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2981/1944.

³⁷ A szovjet parancsnokság 1. számú parancsát a levéltárban nem találtam meg, azonban Schneider Miklós kéziratában leírta azt. SCHNEIDER 1964: 12.

³⁸ TAKÁCS 1984: 184.

³⁹ A hirdetményben a lista tételenként kétezret tartalmazott az alábbiakból: 2 ezer pár csizma, katonablúz, derékszíj, sapka, ing, lábravaló és kapca. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2845/1944.

⁴⁰ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2845/1944.

⁴¹ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2845/1/1944.

Ez utóbbi felhívás, valamint a már korábban is idézett, a lakosság ruhaneműjének hiányosságairól beszámoló polgármesteri válasz is jelezte, hogy a kívánt mennyiségű ruhanemű beszolgáltatása a háborús pusztítás miatt csak nagy nehézségek árán volt végrehajtható.⁴²

A szovjet parancsnokság, mely a Petőfi utca 13. szám alatt volt elhelyezve ekkor, a szeszes italok beszolgáltatását is elrendelte.⁴³ Egy 1944. november 14-ei érkezéssel ellátott, kézzel írt kimutatás szerint 4 helyi lakostól és a Katolikus Körtől összesen 2330 liter bort, 177,6 liter pálinkát és 35 liter rumot vittek be a parancsnokságra.⁴⁴ A kimutatás szerkesztője a lista végén megemlíti, hogy a helyi tolmács elmondása alapján az átvett értékekről nem kaptak semmilyen papírt. A pálinkákat pedig a parancsnokság kiöntette.⁴⁵

A városparancsnokság 2. számú parancsa értelmében a Szovjet Katonai Parancsnokság által kinyomtatott pengőt el kellett fogadni a lakosságnak. Egy hadipengő megfelelt egy magyar pengőnek, mely maga után hozta a pénz rohamos értékvesztését.⁴⁶ Az árdrágítást elkövetőket haditörvényszékekkel is megfenyegették.⁴⁷ A lakosság nem szívesen fogadta el a szovjetek által nyomtatott hadipengőt.⁴⁸ A város megszállásában a szovjetek mellett a román⁴⁹ katonaság is részt vett. A megszállókkal nem volt felhőtlen a viszonya a szentesi lakosságnak.⁵⁰

Külterületi állapotok

A katonák által Szentés kül- és belterületén elkövetett rablásokról a szentesi levéltárban őrzött jegyzőkönyvek tudósítanak. A külterületi viszonyok a háborút követően rosszabbak voltak, mint belterületen, és nagy valószínűség szerint a lopásokról és rablásokról sok esetben nem készült semmilyen feljegyzés.⁵¹ Megesett, hogy a helyi viszonyokat ismerő magyarok és a román katonák együtt vettek részt a külterületi lakosság vegzálásában. Erre egy példa, melyben 1944. november 14-én kelt polgármesteri jegyzőkönyvben egy külterületi gazdálkodó tett bejelentést. Az eset még 1944. november 11-én történt. A gazda erről így nyilatkozott:

„a délutáni órákban megjelent Kistőke 311 sz. alatti tanyáján egy M.A. nevű kunszentmártoni ember két román katonával és tulajdonát képező traktort elvitték.”

⁴² A levéltári kutatásaim során nem találtam arra bizonyítékot, hogy a szovjet megszállók által benyújtott szükségleteket a városnak sikerült-e teljesítenie vagy sem.

⁴³ Eddig írásos formában nem találtam meg a levéltárban a szeszes italok beszolgáltatására vonatkozó rendeletet. Ez mindösszesen a kimutatás fejlécében jelent meg.

⁴⁴ A rekvirálás időpontjának 1944. október 14-ét és 16-át adta meg a lista összeállítója, így valószínűsíthetően ekkor történtek az elszállítások. A név szerint megnevezett lakosokról nem tudni, hogy kereskedők voltak-e vagy sem. Azt sem tudni biztosan, hogy ezen kívül a város más területein is történtek-e további lefoglalások.

⁴⁵ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2882/1944.

⁴⁶ A pengő értékvesztéséről lásd bővebben: Boros 2016: 160–206.

⁴⁷ A parancsot két nyelven adták ki. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2849/1/1944.

⁴⁸ Az 1945-ben újraindult sajtó rövidhírekben foglalkozott a szovjetek által kibocsátott pengővel. A kommunis-ták lapja, a *Magyar Alföld* megjegyezte, hogy sok helyen nem fogadják el ezeket a pénzeket, holott ezek egyen-értékűek a magyar fizetőeszközzel. *Magyar Alföld*, 1945. március 22., 4.

⁴⁹ Románia 1944. augusztus 23-ai kiugrást követően állt, és hadat üzent a tengelyhatalmaknak. A román csapatok 2. Ukrán Front alárendeltségébe kerültek Magyarországra és azután Szentesre is. SZÁMVÉBER 2007: 10.

⁵⁰ Arra vonatkozóan adatokat nem találtam a levéltárban, hogy mely egységek tartózkodtak ekkor a városban.

⁵¹ Ez azért is lehetséges, mivel a városi intézmények újjászervezése 1945. november közepéig eltartott, valamint a szovjet és román katonák rablásai miatt a külterületi lakosság nem kockáztatta meg a városba való utazást sem.

Másnap ugyanez az ember négy román katonával elvitte a traktor bódéját és még négy lovát is. A gazdálkodó gyanúja szerint M. A.-nál lehetett az eltulajdonított jármű és kérte, hogy jelezzék a szovjet parancsnokságnak az ügyet, hogy visszakaphassa a járművet.⁵²

A Polgármesteri Hivatalban 1944. november 16-án mezőőrök jegyzőkönyvét vették fel, melyben leírták, hogy külterületen

„állandóan román és orosz katonák járkálnak tanyáról tanyára, a tanyai lakosságot állandóan rettegésben tartják és a tanyákban található mindenféle jószágot és ruhaneműket elrabolnak.”

Azt is jelentették, hogy ezek a csoportok, miután kiraboltak egy területet, továbbállnak és máshol folytatják tevékenységüket.⁵³ Ezekről a katonákról egy kimutatást is készített a város 1944. november 21-én. Ebben a dokumentumban feltüntették pontosan hol és hány fő orosz és román katona tartózkodik egy-egy tanyában. Az összesítés 5 helyszínen 12 főt említett.⁵⁴

A Gazdasági Hivatal a polgármesternek egy 1944. november 18-án kelt jegyzőkönyvben jelentette,

„hogy a város alsójárási gazdaságából orosz katonák a tegnapi napon 4 drb tenyészkant 25 drb hasas birkát 1 drb ökröt és 1 drb tenyész bikát erőszakkal elhajtottak.”⁵⁵

Az állatok szovjet és román katonák általi eltulajdonításával kapcsolatban a levéltárban csak esetleges források maradtak fenn. Bonyolítja a helyzetet, hogy a háború végén a Tiszán áthajtották az állomány egy részét, és a német és magyar katonák is rekvirálhattak. Emiatt a szentesi és környékbéli gazdák állatállomány-vesztésének a pontos számát nem lehet megállapítani. Egy 1945 végén Szentes járásra vonatkozó kimutatás azonban jól érzékelteti, hogy mekkora volt a háború okozta veszteség. A sertések esetében a háború előtti állomány 65,3%-a, a lovak esetében 59%-a valamint a szarvasmarhák 44%-a veszett el vagy hajtották el.⁵⁶

Az állatok ellátására szolgáló szénát is előszeretettel vitték el a megszállók. Egy 1944. december 4-én felvett jegyzőkönyvben a város alkalmazásában lévő császár tett jelentést a polgármesternek. Bejelentette, hogy

„a felügyelete alatt lévő rakodóból az oroszok és a románok minden szénát elvittek, ott már nincs egy szál se csak valamelyes szalma.”⁵⁷

⁵² A levéltárban fellelt jegyzőkönyvek többségében az ügy utóéletéről nem maradt semmilyen feljegyzés. Ebben az esetben sem tudható, hogy a gazdálkodó visszakapta-e értékeit. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/3/1944.

⁵³ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/4/1944.

⁵⁴ Ebből 6 orosz és 6 román katonát azonosít. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/6/1944.

⁵⁵ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2894/1944.

⁵⁶ Az állatstatisztikai lapon a háború előtti 1942. február 28-án elvégzett állatállomány-felmérést is feltüntették. A következőkben felsorolom az ekkor összeírt állatállományt, és zárójelben feltüntetem az 1945. május 31-i megmaradt darabszámot is. Ezt a felmérést elküldték a Magyar Statisztikai Hivatalnak is. „A kérdőívek kitöltése a városi gazdasági hivatalának vezetője, a gazdasági előjáró, és a Termelési Bizottság bevonásával becslés útján történt.” Szarvasmarha 7953 db (4453 db), ló 6474 db (2657 db), szamár és öszvér 14 db (17 db), sertés 22527 db (7836 db), juh 8607 db (5127 db), kecske 230 db (167 db). HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 3963/1945.

⁵⁷ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2930/1944.

A tanyákon és külterületeken élő emberek életét az elhajtott jószágok mellett a megszálló katonaság által előírt munkák is nehezítették. Egy 1944. november 30-án kézzel írt jelentés szerint a Zsoldos Rt. Szenteshhez tartozó vekerzugai gazdaságából többek panaszt tettek a város Gazdasági Hivatalánál. A közelben lévő majorban⁵⁸ elszállásolt orosz katonaság kapitánya a helyeket kirendelte takarmányárpa szedésére. Ez a munka körülbelül 50 főt érintett, akik emiatt nem tudták saját földjüket művelni és betakarítani a földeken maradt termést.⁵⁹ A polgármester ezzel az ügygel kapcsolatban szintén írt a városparancsnokságnak 1944. december 5-én. Ebben a levelében azt kérte, hogy amennyiben lehetséges, úgy a Munkaközvetítő Hivatalon⁶⁰ keresztül igényeljen munkaerőt a majorban tevékenykedő katonai parancsnok, és ne vigyék el a határban saját földjeiken dolgozó embereket.⁶¹

A külterületiek életét az is nehezítette, hogy a szovjet katonák előszeretettel vadásztak a térségben nyulakra. Emiatt Nagyhegy ideiglenes hegyközségi elnöke kérte 1944. december 28-án a polgármestert, hogy hasson a szovjet parancsnokságra. A katonák állandó vadászatai

„a hegyöröknek és a szőlőkben dolgozó lakosságnak is veszélyeztetik az életüket és a kint tartózkodást és a szükséges munkák elvégzését lehetetlenné teszik.”⁶²

A külterületi katonai fosztogatások és lövöldözések miatt a lakosság nem mert kimenni a földekre, hogy elvégezze a mezőgazdasági munkákat. A háború előtt megművelt területek mindössze 6-10%-át sikerült bevetni 1944-ben.⁶³ A külterületi lakossággal szembeni erőszakosságokról és rablásokról nagy valószínűséggel csak az igazán kirívó esetekben vettek fel jegyzőkönyvet. Ez azért is lehetett, mivel a hivatalok működése november közepén indult újra, valamint a lakosság a megtorlatlan cselekményeket inkább elhallgatta, mivel úgy látta, hogy kárát vagy sérelmet úgysem tudja senki megfizetni vagy orvosolni. Ez nem lenne példa nélküli, mivel ezt a gyakorlatot követték már az első világháború utáni román megszállást követően is.⁶⁴

Belterületi állapotok

Belterületen sem volt jobb a helyzet. A közbiztonság a front átvonulását követő időszakban sem volt megfelelő. Kísérleteket tettek ugyan ennek a javítására, azonban kevés és rossz kiképzű polgárőr felügyelte a rendet a városban. A Vörös Őrség 1944. október 12-én alakult meg id. Karai Lajos⁶⁵ vezetésével, és összesen 35-40 fővel rendelkezett.⁶⁶ A költségeket és a fizetésü-

⁵⁸ Ezt a helyiek Szeder major néven ismerik. Erről bővebben lásd. SZOBOSZLAI 2024: 38. Szentesh város külterületi térképét lásd: 1. kép.

⁵⁹ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2917/1944.

⁶⁰ Ennek felállítása 1944. november 17-én történt, melyről egy hirdetmény maradt fenn. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2891/1944.

⁶¹ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2917/1944.

⁶² HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/12/1944.

⁶³ TAKÁCS 1984: 180–181.

⁶⁴ MAROSVÁRI 2024: 313–317, 352–359.

⁶⁵ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

⁶⁶ BALÁZS é. n.: 48.

ket a város adta. A rendfenntartókat kezdetben fehér, később nemzeti színű karszalaggal különböztették meg. Főként raktárakat őriztek, valamint orosz katonákkal járőröztek.⁶⁷ A közbiztonságot azonban, mint ahogy a következő jegyzőkönyvekből is kitűnik, nem sikerült megszilárdítani 1944 végéig.

Az első ilyen dokumentumban, melyet 1944. november 17-én vettek fel, a római katolikus iskola igazgatója, Kréter Gyula⁶⁸ elmondta, hogy aznap fél 8-kor orosz katonák jelentek meg az iskolában, és a tantermekbe bejutva a

„táblákat összeírálták, az ott lévő iskolai iratokat, naplókat, könyveket, füzeteket és általában amit ott találtak részint széthányták, részint elvitték.”

Emellett elvitték az iskola kevés tüzelőjét is. Azt is elmondta, hogy a diákok rettegnek a kellemtelen esetek miatt, a szülők pedig nem hajlandók gyermekeiket ilyen körülmények között iskolába járatni.⁶⁹ Az oktatást viszonylag hamar, már 1944. október végén és november elején megkezdtek, azonban a tüzelőhiány és a tél közeledte miatt szünetet rendeltek el.⁷⁰ A város kevés üzemanyagkészlettel rendelkezett, emiatt a villanyvilágítást is korlátozták.⁷¹

A tüzelőt egy másik esetben a városháza udvarán elszállásolt szovjet csapatok vitték el. Egy 1944. december 1-jén felvett jegyzőkönyv szerint a beszállásolt „autós osztag” 8 köbméter fát, ezenkívül 36 db, egyenként 6-8 m hosszú fenyődrugát,⁷² faliórát, fűrészt és vésőket vittek el, összesen háromezer pengő értékben. A dokumentum végén a polgármester kéri a parancsnokságot, hogy a beszállások alól mentesítsék a városháza udvarát és az ott lévő tűzoltó színeket, mert

„a katonai igénybe vételek miatt tűzoltó felszereléseink már háromnegyed-részben hiányoznak”.⁷³

A hivatalok működése is megindult, azonban itt is a tüzelőhiány okozta a problémát, ami miatt a nyitvatartási idejüket korlátozták.⁷⁴

A kulturális intézmények is megszűntek a szovjet és román katonák jelenlétével. Ezt bizonyítja egy 1944. december 12-én felvett jegyzőkönyv, melynek felvételekor jelen voltak a városi kertész, Gulyás János⁷⁵ és a múzeum akkori könyvtárosa, Temesváry Lajos⁷⁶. Elmondták,

⁶⁷ TAKÁCS 1984: 170–171.

⁶⁸ A háború előtt tanító. A háborút követően a római katolikus iskolai oktatást újrarendíti Szentesen. Dr. Négyesi Imre nevezte ki ideiglenes igazgatónak, majd 1946-ban kapta meg a végleges kinevezését az intézmény élére. FEJES 1944–1945: 9–10.

⁶⁹ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/5/1944.

⁷⁰ A szünidő 1944. december 23-tól 1945. január 3-ig tartott. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2995/1944.

⁷¹ Olyan kevés volt az üzemanyag, hogy a villanyvilágítást házanként 1 db 40 W-os izzó használatában korlátozták. TAKÁCS 2000: 236.

⁷² Drugán: nagy, vastag faszál, amelyen a dohányt szárítják. SZINNYEI 1893–1896: 430.

⁷³ Ennek a jegyzőkönyvnek az érdekessége, hogy feljegyezték az alakulat autójának a rendszámát is. Ezek a B-1-38-99, B-1-39-02 és a D-1-39-65-ös rendszámokat viselték. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2940/1944.

⁷⁴ 1944. november 8-tól a hivatalok csak a déli órákban voltak nyitva. TAKÁCS 2000: 236.

⁷⁵ Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

⁷⁶ 1881. december 2-án született Szentesen. Elemi iskolai tanítói oklevéllel rendelkezett. Állami szolgálatban 1901. szeptember 1-jén kezdett dolgozni. 1942. március 1-én került a múzeum könyvtárába. HU-MNL-CsCsVML-SZL VIII. 701, Csongrád Vármegye Múzeuma, 1951-től Koszta József Múzeum iratai 32/1947.

hogy a Széchenyi ligetben lévő Csongrád Vármegyei Múzeum (ma Koszta József Múzeum) helyiségeit felfeszítették, és katonai célokra használatba vették. A jegyzőkönyvben hivatkoznak egy autós osztagra, melynek parancsnoka ígéretet tett, hogy a múzeum vagyontárgyaiban nem keletkezik kár. Ezzel ellentétben addigra a képtárat kiürítették, és a néprajzi osztályt feldúlták. A jegyzőkönyvben nem nevezik meg, melyik alakulat volt ide beszállásolva, csak annyit írnak le, hogy egy őrnagy azt ígérte, hogy a múzeumban kár nem fog esni. Az sem derül ki világosan, hogy a katonák beszállásolása közben vagy azután lett kiürítve a képtár és feldúlva a néprajzi osztály. A könyvtáros elmondta, hogy a szovjet katonák előtt román katonák is tartózkodtak az épületben, majd távoztak. Minden esetben, amikor a katonák elhagyták az épületet, az ajtókat beszőgelték, mivel a záruk és ajtók minden beszállásolást követően fel lettek törve.⁷⁷

A helyi vállalkozásokat sem kímélte a szovjet csapatok átvonulása. A Vass testvérek járműjavító műhelyét ez többszörösen is érintette. A jegyzőkönyvet 1945. január 16-án vették fel, de a benne szereplő események a bevonulást követően történtek.

„Műhelyünket a megszálló orosz csapatok bevonulása után egy autó szállító osztag igénybe vette. Azt mondták, hogy én műhejemben részükre javítási munkálatokat végezzek. E célra saját személyemet és édesapámat s az egész műhely berendezését igénybe veszik, azonban végzett munkánkért nekünk megfizetnek.”

Ez valamilyen módon megnyugtatta a műhely vezetőjét, mivel a felszerelésével elvégezte a kiadott munkát. Innen kezdődött meg a Vass testvérek kálváriája.

„Másnap ugyan az a csapat újból megjelent, amikor is teherautóval állítottak be az udvarba és műhelyünkbe a hegesztő készüléket, 50 kg. carbittal az eszterga padot, kézi szármaimat és műhely feleszereléseimet, nem különben 3 hordó benzint, két hordó mezőgazdasági petroleumot felraktak az autóra.”

A katonák meg is magyarázták tettüket a tulajdonosoknak.

„Elvitték azzal, hogy nekem már erre úgy sem lesz szükségem, mert egy nagy szövetkezeti üzemben fogok dolgozni, ahol megélhetésemet megfogom találni.”

Ezt követően egész novemberben a városparancsnokságnak dolgoztak. Ezért a munkáért cserébe néha kaptak élelmiszert, de készpénzt nem fizettek a megszállók. November végére a helyettes városparancsnokkal⁷⁸ tolmács útján meg tudta értetni, hogy a műhelyüket az első gépkocsis osztag leszerelte. El is indultak felkutatni az elrabolt értékeket, de ezeket nem találták meg.

⁷⁷ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2962/1944. A Csongrád Vármegyei Múzeum második világháborús veszteségeiről bővebben lásd: SZABÓ 2023: 126–157.

⁷⁸ A dokumentumban nem nevezték meg.

„Visszafelé jövet a város szélén az út szélén egy leszerelt elhagyott orosz katonai traktort találtunk, amelyre a városparancsnok helyettes azt mondotta, hogy azt kárpótlásul részemre kiutalja.”

Erről papírt is kért, melyet meg is kapott. Itt azonban még nem ért véget a Vass testvérek története a szovjet megszállókkal. Pár héttel később igazolás nélkül igénybe vették a nyersgumikészletét, és ezek mellett

„tudomásukra jutott [mármint a városparancsnokságnak], hogy lakásomon őrzöm apósomnak régi Opel személy bérautóját, kijöttek megnézték és tudomásomra hozták, hogy azt szeretnék igénybe venni s megértették velem, hogy ha nem adom oda a parancsnokságnak úgy mások viszik el.”

Megértette a parancsnoksággal, hogy ez az autó használhatatlan, azonban volt egy másik használható autójuk, melyet igénybe vettek. Itt is „nagyvonalú” volt a városparancsnokság.

„Kárpótlásul egy újabb elhagyott traktort ajánlottak fel. Látna és tudva, hogy szépszerével úgysem tudok a dolog alól kibújni, bele mentem a cserébe.”

A jelzett traktort rossz állapotban, de megkapták, melyről szintén kaptak egy igazoló írást. A jegyzőkönyv végén kérték a két traktor tulajdonjogának az elismerését.⁷⁹ A szentesi traktorállomány egy 1945. április 4-ei helyzetjelentés szerint 33 db üzemképes és 30 db javítható gépből állt ekkor,⁸⁰ így elmondható, hogy a Vass testvérek jelentős mezőgazdasági gépparkkal rendelkeztek a szovjet katonaság és a parancsnokság jóvoltából.⁸¹ Levéltári kutatásaim során ez volt az egyetlen olyan forrás eddig, melyben egy kisvállalkozó bejelentette veszteségeit. Valószínűleg ennél az egy ügynél jóval több eset fordult elő, ezeknek a felkutatásában a jövőben további levéltári kutatásokra lesz szükség.

Sajnálatos módon nemi erőszakra is sor került a városban. Erről egy a Nemzeti Bizottság iratai között felbukkant jegyzőkönyv tudósított.⁸² Magát a jegyzőkönyvet 1945. január 15-én a Kommunista Párt helyiségében⁸³ vették fel a helyettes párttitkár⁸⁴ és egy párttag⁸⁵ jelenlétében. A szentesi asszony a következőket mondta a jegyzőkönyvbe:

„Az orosz hadsereg bejövetelének első napjaiban orosz katonák egyike erőszakot vett rajtam és ennek következményeképp hetek múlva észrevette, hogy terhességbe estem kétség-

⁷⁹ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 132/1945.

⁸⁰ A helyzetjelentés összesen 98 db traktorról tesz említést. A maradék 35 db nagy valószínűség szerint a javíthatatlan kategóriába esett.

⁸¹ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 668/1945.

⁸² A kutatást nehezítette, hogy ez az iratcsomó főként a Szentesen működő Közkórház állapotaival és az orvosokkal foglalkozott. Ezeknek a dokumentációknak az áttekintése során ezekhez a papírokhoz hozzáfűzve szinte elrejtve került elő a vallomás.

⁸³ A szentesi Kommunista Párt székháza ekkor a Kossuth téren volt megtalálható.

⁸⁴ Mikecz János töltötte be ezt a tisztséget.

⁸⁵ Kovács István. Személyéről életrajzi adat nem lelhető fel.

beesve mentem be a szentesi közkórházba a női osztályra felvételre jelentkeztem ami meg is történt ingyenes betegként.”

Ezt követően az asszony beszámolt a közkórház rossz állapotairól és a kórházon belüli visszaélésekről is. Az is kiderült a jegyzőkönyv végén, hogy nem csak ő volt az egyetlen áldozat.

„Egy másik eset még kirívóbb egy beteg ki úgy az erőszak áldozata volt szintén felvételre jelentkezett és fel is vették. Betegtársnőm [...] már napok óta úgy feküdt hogy meg sem kérdezték tőle mi is a baja végre négy nap múlva azt is megvizsgálta a bolgár származású orvos és műtétet hajtott végre rajta.”

A szentesi asszony a jegyzőkönyvet azért vetette fel, hogy az általa átélt kórházi állapotokon javulást érhesen el.

„Megjegyezni kívánom, hogy a kórházban uralkodó állapotokról szörnyű benyomásokkal távoztam.”⁸⁶

Ezekhez a negatív élményekhez nagyban hozzájárult a háborús front átvonulása mellett az elmenekült és a fronton szolgálatot teljesítő orvosok miatti orvos-, valamint a gyógyszerhiány is. A városban lévő 8 gyógyszertár közül mindössze 1 működött.⁸⁷ A levéltári kutatásaim során eddig egy ilyen dokumentum került elő, így nem állapítható meg ezeknek a tragikus eseteknek a nagyságrendje, de az elmondható, hogy ezek a még rövid ideig tartó harci cselekményt átélt Szentes városában is előfordultak. Szintén nem tudható, hogy a külterületi tanyai lakosságot ez mennyire érintette. Ezeken a helyeken, mivel el voltak zárva mindentől, a katonák erőszakoskodásai gyakoribbak lehettek, mint a városon belül, ahol a városparancsnokság valamekkora visszatartó erővel azért rendelkezhetett a megszálló katonák felett.⁸⁸

Politikai helyzet

A pártok a front elvonulását követően Szentesen is újjáalakultak. Elsőként a kommunista párt szentesi szervezete alakult meg 1944. október 12-én, ekkor még nem a Magyar Kommunista Párt nevet használva, hanem Magyarországi Kommunisták Szentesi Pártjaként jelentek meg.⁸⁹ Első titkár Vecseri Bálint,⁹⁰ helyettese Mikecz János⁹¹ volt. A párt tagjai a háború előtt döntően a szociáldemokrata párt tagjai voltak. Székházuk a Kossuth téren lévő Gazdasági Egyesülettől⁹²

⁸⁶ HU-MNL-CsCsVML-SZL XVII. 19. Szentesi Nemzeti Bizottság iratai 1944–1949. 9/1945.

⁸⁷ Az általános gyógyszerhiány miatt a gyógyszertárakba sem jutott elég orvosság. TAKÁCS 1984: 182.

⁸⁸ Itt is elmondható, mint a korábban leírt jegyzőkönyveknél, hogy annak utóéletéről nem lehet tudni semmit. A jövőben további levéltári kutatások szükségesek.

⁸⁹ TAKÁCS 1984: 162.

⁹⁰ A két világháború között a szentesi illegális kommunisták vezetője. Foglalkozását tekintve kubikus. BALÁZS 1986: 213.

⁹¹ BÁLINT 2009: 379.

⁹² A két világháború között működő egyesület a gazdálkodókat segítette. Feladata volt, hogy műtrágyát kölcsönözött, vagy éppen permetezőgépet vásárolt. Működéséről bővebben lásd: OLASZ 2001: 241–338.

lefoglalt épület lett.⁹³ A kommunisták nagy hangsúlyt fektettek a szakszervezetek létrehozására is, melyek jórészt 1944 végén jöttek létre.⁹⁴ 1944. október 18-án elsőként és egyedülként a városban megjelent lapjuk, a *Magyar Népakarat* is, mely azonban csak néhány számot élt meg, és utoljára október 27-én jelent meg.⁹⁵ A kommunisták ifjúsági szervezete a Kommunista Ifjúsági Szervezet 1944. december 25-én nagygyűlést tartott a Tóth József színházteremben.⁹⁶ Később 1945. január 22-én a szervezet nevét megváltoztatják Demokratikus Ifjúsági Szövetséggé.⁹⁷

A Szociáldemokrata Párt 1944. december 6-án alakult újjá. Első nagyobb rendezvényüket a Tóth József színházteremben tartották.⁹⁸ A Bocskai utcai munkásotthonban kezdték meg működésüket. A szociáldemokraták szorosan együttműködtek a kommunistákkal.⁹⁹

A Független Kisgazda Párt szentesi szervezete a szociáldemokratákkal egy időben kezdte meg működését.¹⁰⁰ Első felhívásukat 1944. december elején a Szervező Bizottság adta ki, mely tartalmazta a párt céljait. Ezekben egy új nemzeti, független és demokratikus Magyarország megteremtését tűzték ki.¹⁰¹

A Szabadelvű Demokrata Párt 1944. december 12-én alakult meg. Céljuk a demokratikus és független Magyarország megteremtése volt. A párt tagjai a kisiparosok és kiskereskedők közül kerültek ki, így a párt céljai között szerepelt az ipar és kereskedelem fellendítése.¹⁰²

Az országos politikától 1944 decemberéig Szentes nagyrészt el volt vágva. A városnak nem voltak újságjai, kivéve a kommunisták rövid ideig működő lapját, és rádiója sem. Szentes az országos politikába Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944. december 2-i létrejöttét követően kapcsolódott be.¹⁰³ Itt másnap született döntés arról, hogy a városok hozzák létre saját Nemzeti Bizottságaikat. A szentesi Nemzeti Bizottság első ülését 1944. december 26-án a kommunista párt székházában tartotta meg. Elnöke Vajda Imre lett. A bizottságba a pártok

⁹³ TAKÁCS 1984: 161.

⁹⁴ A szakszervezetek döntően 1944 végén jöttek létre. Ezek közül a fontosabbak az Élelmezési Munkások Szakszervezete (1944. december 8.), Faipari Munkások Szakszervezete (1944. december 12.), Nyomdászok Szakszervezete (1944. december 17.). Az 1945-ben létrejött szakszervezetek pedig a Ruházati Munkások Szakszervezete (1945. január 5.) és Földmunkás Szövetség (1945. március 11.). A szakszervezeteket a Szakszervezeti Titkárság fogta össze, melynek 1945. április 18-i jelentése szerint Szentesen 18 szakszervezet működött, összesen 3898 fővel. BALÁZS 1986: 214.

⁹⁵ A helyi sajtó 1945-ben indult újra Szentesen. A *Magyar Népakarat* nem található meg a szentesi levéltárban. Egyetlen levéltári forrás említ ezt a kommunista újságot, a már korábban is említett szentesi és kecskeméti polgármester között létrejött levelezés, melyben a megszállással kapcsolatos kérdéseket írták meg. Kecskeméti polgármestere megkérdezte, hogy Szentesen megjelenik-e újság 1944 decemberében. Négyesi válaszában leírta, hogy a megszállás után megjelent egy kommunista lap. Ez volt a *Magyar Népakarat*. Annak megszüntetéséről azonban nem tudott magyarázatot adni, de nagy valószínűség szerint a papírhány miatt nem folytatták a kiadását. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2947/1944.; TAKÁCS 1984: 162.

⁹⁶ A színházterem a Petőfi Szálló szerves részeként, Komor Marcell budapesti építész tervei alapján 1900 őszére, magyaros szecesszió stílusában épült meg. A színháztermet 1909-ben nevezték el Tóth Józsefről Szentes jeles születettjéről, aki a Nemzeti Színház színésze volt a 19. században. VÍGH 2000: 400.

⁹⁷ BALÁZS 1986: 215.

⁹⁸ BALÁZS 1986: 213.

⁹⁹ TAKÁCS 1984: 189.

¹⁰⁰ Pontos adatot nem találtam róla, hogy mikor alakult meg a párt, azonban Négyesi a kecskeméti polgármesternek írt válaszleveléből kiderült, hogy 1944. december 12-én már biztosan működött, mivel a szentesi polgármester munkáját segítették tagjai. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2947/1944.

¹⁰¹ TAKÁCS 1984: 190.

¹⁰² TAKÁCS 1984: 190.

¹⁰³ A szegedi Nemzeti Színházban alakult meg a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front.

meghatározott számú képviselőt küldtek.¹⁰⁴ A baloldali túlsúly a Nemzeti Bizottság fennállása során végig megmaradt.¹⁰⁵

Az országos történések 1944 decemberéig nem értek el a városig. Szentes függetlenül működött politikailag és gazdaságilag. Hiány volt élelmiszerből, tüzelőből és ruházatból is a folyamatos katonai igények miatt.¹⁰⁶

A tiszai vashíd ügye

Az év végére a közállapotok lassan normalizálódtak. Szenteset nem érte nagyobb anyagi veszteség a háború során. A keletkezett károk a háborús cselekmények gyors lefolyása és a város szerencsés helyzetéből fakadnak, mivel nagyobb bombázás nem érte. Ezeket a károkat 1945 augusztusáig nagyrészt helyreállították.¹⁰⁷

Egyetlen nagy háborús kára keletkezett a városnak. Ez a Tiszán átívelő vashíd felrobbantása volt. A szovjeteknek is fontos volt a híd újjáépítése, amihez sok munkásra volt szükség. A munkásokat hirdetmények alapján toborozta a polgármester. Az első felhívást 1944. október 31-én tette közzé. Ekkor 10 napon keresztül 3000 emberre és 400 igás fogatra volt szükség a munkálatokhoz. A polgármester a dokumentumban a lakosságot először halálbüntetés terhe mellett, majd ezt áthúzva és ceruzával fölé írva, már csak a súlyos büntetés terhe mellett kötelezte a híd javítási munkálatainak való részvételére.¹⁰⁸ A lakosság egy része vonakodott kivonulni, ezt bizonyítja egy a polgármester által a rendőrség számára összeállított lista azokról, akik nem jelentek meg a munkanapokon.¹⁰⁹ 1944. november 13-án már minden munkaképes korú férfit és nőt behívtak. A férfiakat 16-70 éves kor, míg a nőket 16-50 éves kor között. Az összegyűlt emberek a városháza és a megyeháza sarkánál gyülekeztek, majd együtt mentek ki a hídhöz. A polgármester a dokumentum végén megjegyzi:

„Amennyiben ezen felhívásom sikertelen maradna vagy nem kellő sikerrel járna, úgy az orosz parancsnokságtól nyert hatalmamnál fogva a legerélyesebb intézkedésektől sem riadnék vissza.”¹¹⁰

¹⁰⁴ A pártok közül az MKP 3, az SZDP 2, az FKGP 2, a szakszervezetek pedig 2 főt (ebből 1 fő kommunista egy fő szociáldemokrata) delegáltak.

¹⁰⁵ BALÁZS 1986: 215–216.

¹⁰⁶ A kenyér- és húsellátás 1944 végére akadozott. TAKÁCS 1984: 176. Négyesi a kecskeméti polgármesterek írt válaszlevelében így jellemzi a szentesi lakosok életszínvonalát 1944 végén. „A lakosság életszínvonala alacsony. Lefekszünk alkonyatkor, felkelünk amikor világosodni kezd.” HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2947/1944.

¹⁰⁷ A polgármester a következőket írta az újjáépítési miniszternek 1945. augusztus 9-én: „A keletkezett háború kár tetőzetekben és szerkezeti részekben elenyészően csekély és annak helyreállítása már jórészt meg is történt.” HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2247/1945.

¹⁰⁸ HU-MNL-CsCsVML-SZL 177, 2858/1944.

¹⁰⁹ A listán 36 név szerepel a lakhelyükkel feltüntetve. Azt nem tudni, hogy milyen szempontok szerint készült el ez a lista és miért került fel rá pont ez a 36 fő. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, Polgármesteri iratok, 2858/1/1944.

¹¹⁰ HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/2/1944.

A polgármester felhívásaira sem gyűlt össze a megfelelő mennyiségű munkás, ezért 1944. november 15-én egy újabb hirdetemény tudatja a lakossággal, hogy a mai naptól a hídnál dolgozók fizetést kapnak.¹¹¹ A hídépítés ügyében 1944-ben még több hirdetemény jelent meg, és munkásokat igényeltek Mindszentről és Hódmezővásárhelyről is.¹¹² A kevés szakképzett munkaező és a rossz munkakörülmények miatt a híd helyreállítása egészen 1946 decemberéig elhúzódott.¹¹³

Összegzés

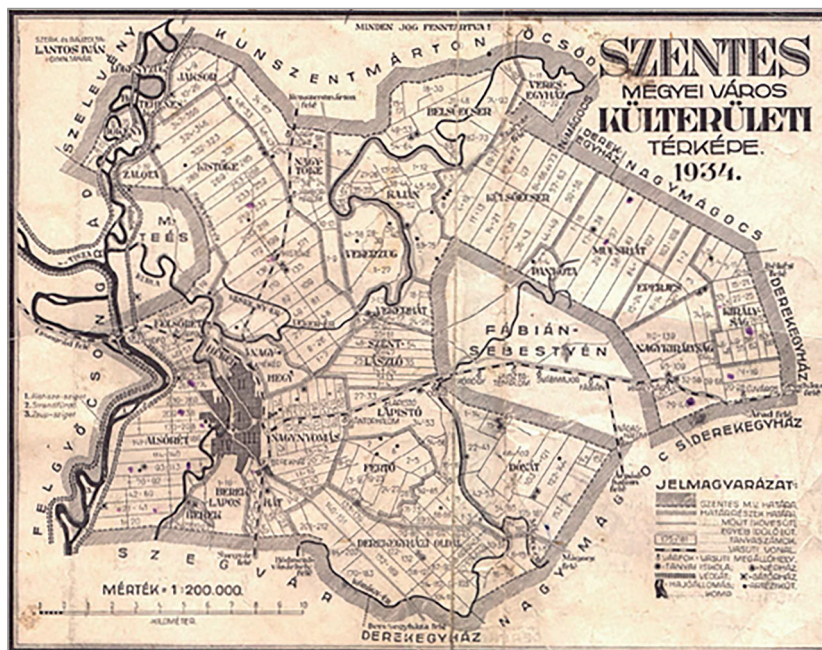
Mindent összevetve Szentes 1944. október 8-tól sok nehézséggel nézett szembe az 1945-ös év beköszöntéig. A város szerencsésnek mondhatta magát, hogy néhány intézményen és házon kívül helyrehozhatatlan kárt nem szenvedett. A közigazgatást újra kellett építeni, ebben nagy érdemei voltak Négyesi Imre polgármesternek. A közbiztonságot az év végéig elkezdték ugyan újjászervezni, de azt, ahogy a jegyzőkönyvekből is látszott, még nem sikerült teljes mértékben megteremteni. Emiatt a mezőgazdasági termelés sem alakult jól, mivel az emberek féltek kimenni földjeikre, emiatt a város az év végére már élelmezési gondokkal küzdött. Az iskolák ugyan újranyitották kapuikat, és megindult a hitélet is, de a tüzelőhiány miatt a lakosság mindennapi élete nagyon nehéz volt. A pártok fokozatosan újjáalakultak, és december végére már a szentesi Nemzeti Bizottság is megkezdte működését, így Szentes újra bekapcsolódott az országos politika eseményeibe.

¹¹¹ A hirdetemény végén megjelenő mondat arról árulkodik, hogy kevesen jelentek meg a munkaalkalmakkor. „Felkérem a közönséget, hogy most már munkaalkalom miatt is minél számosabban és önkéntesen is jelentkezzenek a tiszai hídnál végzendő munkálatokra.” HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/3/1944.

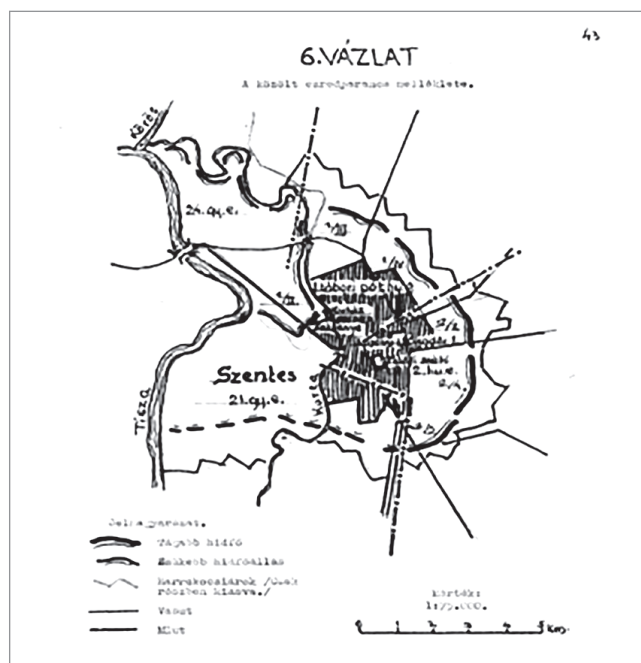
¹¹² A mindszei elöljáróságtól kéri a szentesi polgármester, hogy munkásaiknak a kenyeret szállítsák a városházára. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/6/1944. Hódmezővásárhely polgármesterétől kér 400 munkást a vashíd építéséhez a szentesi polgármester. HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/8/1944; Arra vonatkozóan eddig nem találtam levéltári forrást, hogy a város belterületén a szovjet katonák nagyobb számban vittek volna el embereket. További levéltári kutatások ezt is árnyalhatják.

¹¹³ A *Délmagyarország* 1946. december 7-i számának 2. oldalán számolt be egy rövidhírben a híd december 15-i megnyitásáról.

Képmelléklet

1. kép. Szentes külterületi térképe 1934
(Forrás: https://www.szentesinfo.hu/nyiri_antal/f_melleklet.htm)

2. kép. Szentes körüli hadműveletek 1944. október
(Forrás: NÉMETH 2001: 88.)

3. kép. Polikarpov 2 repülőgép (Forrás: <http://www.hans-egebo.dk/Polikarpof.htm>)

4. kép. T-34-85-ösök és legénységük Magyarországon.

(Forrás: http://fortepan.hu/_photo/display/175175.jpg?fbclid=IwAR3AsJ9GSd8loxe0IEpEwm0_fgmv9YO-z3zDYEpTLptTJJ-sgVMyh72kQGLI)

5. kép. Dr. Négyesi Imre polgármester portréja.

(Forrás: <http://www.szentesinfo.hu/mozaik/kalendarium.htm>)

Felhasznált irodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára, Szentesi Fióklevéltár
(MNL-CsCsVML-SZL)

HU-MNL-CsCsVML-SZL Kézirattár, F/3 doboz. Szentes felszabadítói.

HU-MNL-CsCsVML-SZL III. 2 A Kálmán család iratai.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, Polgármesteri iratok, 2707/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2730/3/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2807/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2845/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2845/1/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2849/1/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/1/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/2/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/3/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/5/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/6/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2858/8/1944

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/12/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/3/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/4/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/5/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/6/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2861/12/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2882/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2891/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2894/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2917/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2930/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2940/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2947/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2962/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2981/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2995/1944.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 132/1945.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2201/1945.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 2247/1945.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 3963/1945.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 271/1946.

HU-MNL-CsCsVML-SZL V. 177, 3026/1946.

HU-MNL-CsCsVML-SZL VIII. 701, 32/1947. Csongrád Vármegye Múzeumának,
1951-től Koszta József Múzeum iratai

HU-MNL-CsCsVML-SZL XVII. 19. Szentesi Nemzeti Bizottság iratai 1944–1949. 9/1945.

SZAKIRODALOM

BALÁZS György

1986 A Nemzeti Bizottság szerepe a közigazgatás és az állami szervek megszervezésében és irányításában Szentesen 1944 és 1948 között. In BLAZOVICH László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből X.* Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 211–239.

é. n. *A Nemzeti Bizottság és a forradalmi szervek megalakulása és működése Szentesen 1944. október 8-tól 1949. február 1-ig.* Szentes: HU-MNL-CsCsVML-SZL Kézirattár.

BÁLINT László

2009 Dadi Imre, a kommunista funkcionárius. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica* 12, 377–407.

BOTOS János

2016 A pengő megsemmisülése, a forint születése 1938–1946. *Múltunk* 61/1, 160–206.

DARÓCZI Lajosné

1987 Érd földrajzi nevei. Előzetes összeállítás. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 4, 37–50.

FEJES Sándor

1944–1945 Fejes Sándor feljegyzései 1944–1945. In *Historia Domus*, III. Szentes: HU-MNL-CsCsVML-SZL Kézirattár.

FODOR Péter

2010 A második világháború harci eseményei Csongrád városában és környékén (1944. október 7–12.). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica* 13, 243–268.

HALMÁGYI Pál

1989 *A Makó és környékéért vívott harcok 1944 őszén.* A Makói Múzeum Füzetek 65. Makó: Makó Város Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya.

LABÁDI Lajos

2000 Szentes vázlatos története. In KIS-RÁCZ Antalné — LABÁDI Lajos — VÖRÖS Gabriella (szerk.): *Szentes helyismereti kézikönyve I.* Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár, 99–199.

2005 Százharminc éve született dr. Négyesi Imre I–II. *Szentesi Élet* 37/49–50.

MAROSVÁRI Attila

- 2024 *A román megszállási politika Magyarországon (1919–1920)*. Budapest: Erőszakkutató Intézet.

NÉMETH Péter

- 2001 *Tomka Emil naplója (1944–1945)*. A Jósza András Múzeum Kiadványai 48. Nyíregyháza: Jósza András Múzeum.

OLASZ Lajos

- 2001 Szentes gazdasági élete a Horthy-korszakban (1920–1944). In LABÁDI Lajos (szerk.): *Tanulmányok Szentes város történetéből*. Szentes: Szentes Város Önkormányzata, 241–338.

PÉTERNÉ FEHÉR Mária

- 1996 *Kecskemét polgármesterei 1848–1950*. Kecskemét: Kecskemét Megyei Jogú Város.

PUSZTAI János

- 2004 Fejezetek a szentesi repülés történetéből: VIII. rész: azúr égen kondenzcsíkok (1943–1944). *Belvedere Meridionale* 16/5–6, 59–79.

SCHNEIDER Miklós

- 1964 *Az új élet megindulásának néhány kérdése Szentesen 1944. október — 1945. március*. Szentes: HU-MNL-CsCsVML-SZL Kézirattár.

SZABÓ Dániel

- 2019 Szentesi mindennapok 1944 őszétől 1945 elejéig. *Bonus Nuntium* 1/3, 39–56.
2023 A Csongrád Vármegyei Múzeum II. világháborús veszteségei. *Bonus Nuntium* 5/2, 126–157.

SZÁMVÉBER Norbert

- 2007 *Az alföldi páncélos csata. Harcok a Tiszántúlon 1944. október*. Budapest: Püldo Kiadó.

SZINNYEI József

- 1893–1896 *Magyar tájszótár I*. Budapest: Hornyánszky Viktor.

SZOBOSZLAI Barbara

- 2024 A juhászélet múltja és jelene. Generációk a tési és tőkei pusztában egy juhász család élettörténetén keresztül. *Bonus Nuntium* 6/1, 18–45.

TAKÁCS Edit

- 1984 Szentes felszabadulása és a népi demokratikus forradalom kibontakozása. In GAÁL Endre (szerk.): *Fejezetek Szentes forradalmi múltjából*. Szentes: Városi Tanács Művelődési Osztálya, 147–194.
2000 Szentes 20. századi története (1914–1990). In KIS-RÁCZ Antalné — LABÁDI Lajos — VÖRÖS Gabriella (szerk.): *Szentes helyismereti kézikönyve I*. Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár, 200–263.

VÍGH László

- 2000 Építészet — Képzőművészet. In KIS-RÁCZ Antalné — LABÁDI Lajos — VÖRÖS Gabriella (szerk.): *Szentes helyismereti kézikönyve II.* Szentes: Szentes Város Önkormányzata és a Csongrád Megyei Levéltár, 391–408.

SAJTÓFORRÁSOK

Délmagyarország 3/276, 1946. december 7., 2. Ismeretlen szerző: Tíz nappal a határidő előtt.

Készen áll a csongrád-szentesi vasúti híd.

Magyar Alföld 1/39, 1945. március 22., 4. Ismeretlen szerző: Az orosz kibocsátású pengő-bankjegyeket...

INTERNET

<http://adatbazisokonline.hu/hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59954> (Letöltés ideje: 2019. 02. 15.)

https://www.szentesinfo.hu/nyiri_antal/f_melleklet.htm (Letöltés ideje: 2024. 07. 16.)

http://fortepan.hu/_photo/display/175175.jpg?fbclid=IwAR3AsJ9GSd8loxe0IEpEwm0_fgmv9YO-z3zDYEpTLptTJJsgVMyh72kQGLI (Letöltés ideje: 2024. 07. 18.)

<http://www.hans-egbo.dk/Polikarpof.htm> (Letöltés ideje: 2024. 07. 18.)

<https://www.masodikvh.hu/haditechnika/repulogepek/szovjet-repulogepek/1932-polikarpov-po-2-futarfelderitgep> (Letöltés ideje: 2024. 07. 20.)

<https://www.masodikvh.hu/haditechnika/pancelosok/harckocsik/szovjet-harckocsik/2300-t-34-sorozat> (Letöltés ideje: 2024. 07. 20.)

<http://www.szentesinfo.hu/mozaik/kalendarium.htm> (Letöltés ideje: 2024. 08. 22.)

Abstract

In my study, I give a brief overview of the everyday life of Szentes at the end of World War II, as well as I discuss the march of the front, the Soviet occupation and the atrocities committed in the town and its suburbs until the end of 1944 when life slowly began to normal. In addition to the municipal offices, the political parties and trade unions were also re-established. I intend to complete my writing with further archival research in the future.